

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 98 (1985)

Artikel: Dus poets surmirans : ena skizza litterara da Ambros Sonder
Autor: Cadotsch, Peder / Sonder, Ambros
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235009>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 15.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Dus poets surmirans

Ena skizza litterara da Ambros Sonder

Peder Cadotsch
Ena retrospectiva

I

An sasez vevan nous l'intenziun da sfiglier pigls lectours dallas Annalas *Fultscheidas e Raschladas* e sessour igl tom da poesias Gleisch Avonda, tottas dus ovras publitgeidas gio avant en tschert taimp. Ma essend tgi sa tratta chest onn digl fascichel, edia per igl tschentavel natalezi dalla Società Retorumantscha, ans parigl giustifitgia dad eir en pass pi a fons, da dar en tgit anavos sen igls davos 40 onns e d'undrar cotras l'ovra da noss valent poet surmiran.

Cadotsch ò ainten chel frataimp stgaffia en grond domber da skizzas, rachints pi curts u pi lungs e da novellas. La novella è en gener epic tot agen: el stat gio tras sia dimensiung tranter igl rachint curt ed igl roman, è survasevel ainten sia structura, en spievel digl taimp noua igl evenimaint impurtant sa spleia ed en reflex dalla societad. Igl autour pò fixar la sia atenziun segl ambiaint, sia fantascheia so stgaffeir veirs portrets da persungas tgi domineschan igl andamaint dall'acziun. La furma sezza lascher liber camp a tants motivs u temas.

Ena gronda part digls rachints da Cadotsch, publitgias ainten igls Noss Suloms, ainten Tera banadeida (1967) partotgan igl gener da *novellas* cun temas inspiros dall'*istorgia*.

Cadotsch canoscha a fons l'istorgia grischuna: an maletgs plagn veta, sen paginas concisas sainta igl lectour fladar igl vent digl taimp passo.

Ainten *Ampit gitana* (1967) reveiva igl casti da Murmarera.

Cun onns, cun glorgia, cun malfatgs cargea,
tot an en toc, digl crap sa dastatgea,
scu vigl erox el è dadei crudo.

Forsa ò P.A. Lozza cun la poesia cò soura sviglia la fantascheia digl autour. Cadotsch ò cò betg ligia viglias pergiamegnas ni decifro stgeirs documaints ma lascha bagn reveiver detgas anticas tgi rachintan 'scu prepotenza ò cò rigia.' Gitans da passagi, somers sen transit, igl tgavacristals Andri dalla Punt (scu sulet indigen digl bass pievel) ed en castellan legendar da Murmarera furman las figuras tgi animeschan l'acziun dramatica. Fegns antagls lirics, curts maletgs digl ambiaint muntagnard anritgeschan igl andamaint digl rachint ed ans laschan surveir sainza difficultads pitschens anacronissem.

Egn digls noss (1964)

Ins sainta cò la passiung ed igl tschaffen digl autour per igls muments politics decisivs digl passo grischun, ma er sies anschign da slarger la veta individuala digl erox (Banadetg Fontana) e stgaffeir en vast fresco digl prievel tgi smanatscha gl'anviern e la premaveira digl onn 1499 las Treis Leias. Igl fatg culminont dalla novella èn igls deis dalla battaglia a Tgavalagna: fatgs documentos tras la storgia, detagls retschartgeas segls lis digl evenimaints, amplifitgias s'anclei cun la fantascheia, cumbinos dalla libertad poetica dattan en'atgna taimpra a chest rachint. Dalla veta privata digl erox catt'ins lò ancunter angal en sbozzo e gl'è parchegl tga-pevel scu alla fegn dalla novella mantga la conclusiung an Surses.

En pèr novellas da P. Cadotsch partotgan igl tschentaner digls scumbegls grischuns. Tranter chellas

Sanc sen veia (1962)

Igl autour leia cò en tschapel d'arbaias agl guia dalla Tera Tgasper Baselgia, vaschign da Suagnign, podestà da Piour. Scu partisan dalla partaida spagnola è el ansemen cun Georg Beeli da Belfort nia mess an parchung tras ena Dartgeira noscha, nia torturo e sessour è el mort tras feil da spada igls 4 fanadour 1607 a Coira. Igl nuschel da chesta novella, spiontamaintg invanto, è ena scuntrada casuala tranter Tgasper Baselgia e Renzo Planta, dus manaders prospagnols durant ena festività a Suagnign noua igl podestà da Morbegno, en engiadines, sa sainta doblamaintg offendia ainten sia onour ed angira vandetga agl guia dalla Tera. Ans para scu la vandetga persunala sminuiss la tematica patriotica e l'unfrenda d'en om tgi mora per la sia persvasiung. La tortura e la stgavazada laschan percorscher igl fanatissem e la crudevldad da chel taimp sventirevel.

En oter exaimpel d'ena novella cun fons storic digl 17avel tschenta-
ner è

La veia digl erox (1957)

Cò evochescha igl autour igls tragics eveniamaints an connex cun l'invasiung digls Austriacs an Portenza e Nagiadegna Bassa anturn 1621/22. Ainten las baselgias da Surmeir, biagiedas an taimp baroc digl paders dalla rassa brigna, na mantga da rar sen ena u l'otra tavla d'en altar lateral igl maletg digl predicatour usche popular dalla cunterrefurma Fidel da Sigmaringen, crudo a Sievgia dumengia da Palmas igls 14 avregl 1622. Pacs evenimaints da chest taimp burasclous èn schi bagn documentos scu igl materi da Pader Fidel. Ma Cadotsch vei cò scu an semi ena pagina neira dalla noss'istorgia tgi è scretga da disuniung, da fanatissem mano an errour e da rivalitads tranter famiglias. Conflicts persunals tranter manaders politics, tschandros tras affars amurous lubeschan er cò agl autour da filar en andamaint plagn veta e tensiung.

La gleisch segl colm (1958)

En evenimaint storic (L'Appariziun da Nossadonna), succedia 1580 sen l'alp da Ziteil (territori da Salouf), cumprovo tras documaints digl taimp, transmess da generaziun an generaziun durant igls tschenaners furma igl tema digl rachint.

En amprem muteiv'è la *mureia*. Igl lectour è franc stupia vasond quant miniziousamaintg Cadotsch persequitescha igl nescher e progredir dalla malsogna numnada la mort neira, la mureia, la boda, la pestilenza. Igl amprens segns tar la biestga (la malateia), sessour tar dus bandits rivros da Milang e finalmaintg tatg'la igl pievel sez. Ins sainta er cò scu en medic magna la plema ed ins painsa tscherts muments agl roman da Alessandro Manzoni 'I Promessi Sposi' noua igl autour ò evoco sen moda meisterila la pestilenza a Milang digl 1630. An chel connex ègl remarcabel scu dus vagabunds milanes, tatgeas digl mal sainza saveir igl portan an Surmeir.

Igl sagond muteiv, l'appariziun da Nossadonna, è da character religious; Cadotsch interpretescha cò fidevlamaintg al tradiziun locala scu P. A. Lozza veva a sies taimp fixo ella ainten igl sies drama digl 1937 igl qual è igls davos decennis nia rappreschento treis gedas a Salouf cun grond success.

Igl andamaint digl rachint vign anritgia tras portrets originals da diversas persunas uscheia chella digl mercenari turno an patria 'sclaria' siva en lung sarvetsch an Frantscha. An chest connex croda se cun tge quito

gl'autour lascha reveiver statura e fisionomia dallas sias figuras. Sia predilecziun partotga igls îgls ed igls tgavels: Cò en pêr exaimpels:

Or dalla fatscha arsantada dall'aria muntagnarda reian dus îgls misterious e fon andamiant igl fretg madeir dalla beladonna. (Rosanna, figlia digl guai dalla Tera).

Ed uscheia igl spous da Rosanna, Sep farrer: Igls tgavels èn neirs scu fulegn dalla fuschigna e la fatscha bregn-stgeira scu'gls titgols digls tgamons sen la pizza.

Sfigliond anavant l'ovra da Cadotsch pò ins constatar scu igl noss autour bandunga la novella da furma e cuntign tradiziunal. El fò igl pass decisiv e transponescha l'acziun ainten igl taimp *modern* per trattar temas e problems actuals. Cadotsch precisescha chel passagi cun plets tipics per el: 'Igl spiert da Tgalavagna è mort e sutarro. Satgantad'è la frastga d'arbaias d'en taimp eroic.'

La vousch or digl stgeir (1965)

è egn digls amprems rachints d'en nov gener.

Sen l'alp Tgamoina èn sezzen e signung vedlonder da giuier ena parteida da tavla-mulegn. Gl'è gio las endesch, cura ena canera an uigl sforza d'interromper igl gi. Igl tor è liber. Igl signung vot rantar igl tor, tgi fò ena viouta anetga: e gio schea igl signung ainten igl sanc.

La seira tard turna dr. Crap dallas solitas visitas orv- stanchel a tga. Passond la viglia punt da Casti vei el en om sper veia tgi cugls mangs dat segn da farmar ed igl supplitgescha dad eir per en cass urgent sen l'alp Tgamoina e da betg amblidar las conservas da sang. Rivo en'oura siva segl li pò igl medic spindrar la veta digl signung tgi era curt mument avant nia blasso d'en tor tgi az veva sa fatg liber. Igl curt rachint ans lascha parcorscher scu an nossa veta moderna succedan fatgs tgi la raschung na pò explitgier sen moda e maniera natirala. Igl noss autour ò gio pi bod duvro tals elements ainten sies rachints. Uscheia gio igl 1945 ainten la curta novella 'Rosas e Spegnas'. La spousa, plagn tema pigl spous tgi è ia a tgatscha cun en cumarat, sesa pansarousa davant tga e vei scu an semi igl catscheder filond sur vadretgs e glatschers per neir a teir ad en tgamutsch. E propi an chel mument tgi Tona (igl catscheder) per en crap tgi dat siva croda ainten la profunditad, santa Imelda (la spousa) segl culeischen dasper gl'ual igl utschel dalla mort ena giazla sbrigier scu desaparada. Tge signifitgescha chel clom? Ègl en bratg d'en disgratztea ainten en malampruamaint?

Sumigliaints fatgs scuntrescha igl lectour er ainten la novella 'La Gleisch segl colm': igl eremit dalla Val Nandro penda igl sies mantel segls radis digl suglegl ainten la steiva digl guia dalla Tera a Riom. En oter cass la funtanga tgi nescha lò noua Nosadonna ò ruschano cugl paster. Ma chels dus evenimaints èn fixos dalla tradiziun orala e montan per igls cartents miraclas destinadas a cumprovar forzas celestias tgi surpassan las leschas dalla nateira, tar igls noss dus cas la vardad digl eremit e digl paster.

La pagina veida (1966)

Recapitulagn igl rachint da taimpra surrealistica tgi smarvegla igl lectour tras en tema betg usito, la tensiung interna e la furma concisa.

En scolast grischn, domicilia alla Bassa, sa catta la stad an vacanzas ainten ena vischnanca muntagnarda. La feglia scuntrescha lò ena giovna anglesa la quala anveida ella cun sies bab tigl barba, en renomo scribent d'istorgias criminalas, tgi posseda en bagn cun tgesa da crap, situada en po ordvart dalla vischnanca ainten igl gôt. Els passaintan lò cun Sullivan e la sia neza en amparnevel siva-mezde e Rita ò parfign survagnia en autogram per amplaneir la davosa pagina digl sies album. Turnond la seira a tga sa resultescha or digl deir da cunaschaints digl li tgi avant 70 onns igl scribent an quistiung ò propi vivia lò ed è davanto ansemen cun sia neza l'unfrenda d'en incendi. Igl de sessour turna Meltger Gravas cun sia feglia ed igl vigl giro digl li (en om da passa otgant'onns) ed els cattan angal ple igls fastezs digl incendi, ena moschna crappa e sen la meisa da crap la tschendra da cigarettas anglesas, fimadas igl de avant. A tgesa èn bab e feglia bagn stupias e stramias: *la pagina* noua igl de avant igl ospitant veva scretg igl sies nom è *veida*. Cadotsch expona igls fatgs sen moda e maniera clera, uscheia davaintan els credibels. Alla fegn ins stat bel sursto, partge gl'autour na dat betg ena clav ainten mang, ma lascha subsister igl dubi.

Igl return (1967)

Igl cassier d'ina cassa da spargn ed amprest vign sintinztgia a seis onns parschung per defraudaziun. Siva quatter onns ins ò graztgea Giatgen Runal, ma la veta an libertad è greva, en veir turmaint. La societad a Turitg noua igl anteriour parschunier tschertga lavour e gudogn na dat nignas schanzas e mianc tigls agens fardagliungs catta igl feagl pers en

cuttier. Igl cume gn nateiv biegia ena nova veia da gôt, cò survigna final-
maintg igl anteriour commersant en post, ma igls luvrants da gôt sa nus-
peschan da durmeir dasper el ainten la baracca. En ghisignem continuo,
furadas vulgaras e la preteisa malgista digl capo, el seia culpevel d'en an-
guladitsch capito ainten la baracca demoraliseschan Giatgen. El perda en
mument igl domini sur sasez e tatga igl capo. La novella fetta cugl com-
bel dall'ingisteia. Igl tribunal decida Runal seia culpevel d'agressiung da
rapina. Runal turna an parschung.

Cadotsch tratta cò en tema anc siva quasi vantg onns adegna actual.
Pregiudezis ('Tgi tgi è sto en'eda an parschung è capavel da tot') ed into-
leranza rigian bagn savenz an noss mez burgheis e lubeschan betg agl ex-
parschunier siva la relascheda da s'incorporar, sa rehabilitar e davantar
puspe en nizzevel member dalla cuminanza. Prova per chesta constata-
ziun è igl domber uscheia retg per la noziun *parschunier*, sen dus u treis
paginas vainsa nudo: criminal, galiot, anfarmo, sintintzia, malfatschant,
condamno e pit tard scu expressiungs emoziunalas galiot digl diavel, pa-
rasit dalla classa luvronta, vigliac infam. Stupent ò igl autour dascretg igl
ambiant digl penitenziar. Igl andamaint digl process lascha percorscher
scu la tematica digl dretg penal igl stat a cor, ma dasperas è el er capavel
da penetrar igl intim pansiert d'en pover sintintzia.

Igl tetel dalla novella ò en dobel senn: turnond a tgesa seia è la porta
per el sarrada. Igl guardian digl penitenziar igl ratscheva cun bungs
pleds. Runal è turno a tgesa tigls sies ameis.

Antop cugl Passo (1969)

Chel tetel pò muntar tar Cadotsch ainten sias poesias algurdanzas
d'unfanza. Ellas sveglian ainten l'olma digl poet malancunea sch'el
sainta igl pled dalla mamma dasper la tagna. Ma dasperas pò igl uman
scuvreir la forza digl destign suandond igls fastezs da figuras inspiradas
dalla veta digl noss taimp.

En rachint curt, bagn structuro, plagn tensiung e vardad psicolo-
gica dastg'ins numnar igl 'Antop cugl passo'. Ainten la sia pratica ò igl
internist dr. Roloff parmangs da s'occupar d'en giovna accidentada, pur-
tada d'urgenza tar el. Repassond igls documaints dalla blassada è igl me-
dic bagn sursto da scuntrar cò la feglia d'ena conscolara Silja la quala igl
veva a sies taimp regalo igl ampren bitschign da giuventetgna. Cun ella
veva el stgamgea l'amprema brev d'amour. Igl madems igls gross da
tgavroul, la madema pel fegna digl mang, la blassada porta igl madem

prenom scu si'mamma, tot fò andamaint agl internist igls onns plagn flours noua el scu gimnasiast e Silja parevan destinós egn per l'oter scu l'oura agl taimp. Bod ambleid'ins la visita medicala, fatga cun totta cum-petenza e premura, ma interrotta dalla bela antschatta alla fegn da maletgs – curts e precis, (els fon pansar alla tecnica digl film, agls 'flashes') adegna preschaints alla memorgia digl internist. Ed uscheia lascha Cadotsch reveiver ena rotscha scuntradas determinontas d'ena relaziun d'amour, tot igl prueir, schurmagler, flureir e pireir d'ena tendra frastga d'amour. Las reminiscenzas d'en antop cugl passo derasan ainten l'olma da dr. Roloff l'amarezza d'alosas da muntogna.

La fegn digl Paradis (1971)

Cadotsch porscha cò an furma bagn realistica igl maletg d'ena vischnanca dallas muntognas tgi passa an terma d'angal otg onns digl stadi spirontamaintg puril ve tar chel d'en renumo center da sport e da cura. Ins dastga anfignen en tschert puntg numnar la novella en rachint-clav, gio tgi tants fatgs, opiniungs, ponderaziuns, giudezis e conclusiungs laschan parcorscher igl decenni uscheia decisiv per igl svilup turistic dalla capitala da Surses.

L'acziun sa spleia an treis lis a Paradis (fracziun da Narons), ainten en ambiaint universitaric (Berna) ed a Losanna. Treis gruppas ageschan. La generaziun segls onns, *Fluregn* en vigl puranchel, possessour d'en bagn puril cugl nom Paradis è vehement adversari d'en svilup turistic, niro mai a ceder tarragn per biagems e schi dei scu el veiva niro Paradis mai profano dalla tecnica moderna. Ma la suleta discussiung cun exponents d'en societad turistica caschunescha en'attatga digl cor alla quala el stuaro pi tard sottacomber. *Teias*, gioven pour para all'antschatta da sa parcorscher scu en svilup (er angal per en li da cura) sminuiss tarragn agricol, ma vasond pi tard igls vantatgs pratics, aint igl frataimp è el davanto sulet irtavel digl bagn patern, vot el purtar la vischnanca sen en scalem elevo e motivescha la vendita digl agen tarragn indispensabel alla construcziun da runals, soptgeras, perpendicularas e restorant per usche sfirgier l'emigraziun e la depopulaziun dalla vallada an continuo digren igls davos decenniis. Bagn schea chi e lò en tratg malancuneia sen la sia fasha, ma an pac onns ò igl success tscharvanto igl sies pansar, ans crei alla antschatta el seia en pour arrivo, ma curt sessour cala el da far igl pour.

Ena terza gruppa è constitueida da Manuela, feglia da Fluregn, infermiera, da Stefan sies frar, digl sies cumarat Reto tots dus sen fitar igls

studis da masdegna e pi tard medics, l'egn a Losanna e l'oter an America. Tgapibel schi rappreschentants dalla generaziun giovna, eida agl ester (giu la Bassa) per gudagner lò igl sies pang, vottan mantigneir genuin igl li patern. Manuela, spusada cun en medic dalla riva digl Lai Lemman turna siva divers onns cun la famiglia a Narons per passantar las vacanzas d'annviern ainten la tgesa paterna, arsantada digl suglegl ma ossa loscha e venerabla ainten la sumbreiva digl progress, sa fò aint scu igl moloch modern ò nianto igl paradis. En pêr maletgs, bagn reuschias attesteschian la posiziun critica digl autour anvers en svilup tgi nign less ansasez cumbatter ma deplorescha sbagls ed excess. Uscheia p. ex. nomna el tshertas tgesas da vacanzas «la rogn ved la fatscha d'ena diola» e la staziun dalla soptgera «ena palousa da crap fatga d'en artist cubist». Per l'acziun secundara tgi cumpogna igl conflict central plaschevla an sasez ins vess gugent via calours pi fermas e tratgs pi precis.

Fultscheidas e raschladas

II

Igl tetel da chest volum, concepia ansemblamaintg da Peder Cadotsch e Gion Peder Thöny, ans fò andamaint en taimp da pi bod cura la dumang marvegl alla tgitta d'en bel de da fanadour u avost en parder smanava la fotsch per betg sa lascher surpassar da chel tgi niva siva el cun en nov tganvol. Igl tetel, el savaira scu detg da fagn e rasdeiv, na lascha betg sminar tgi tots dus autours magnan igl lectour an teras estras. Els sa saintan tatgeas dalla viglia malsogna digls Grischuns da tot taimp: dad eir agl ester, da percorrer teras lontanassas. Ed uscheia ègl betg da sa smarvagler schi nous cattagn cò igl fastezs da chels viadis, schi nign confrontos cun pievels esters, cun usanzas nuncunaschaintas.

La part dall'antologia or dalla plema da Peder Cadotsch cumpeglia 9 rachints scretgs tranter 1975 e 1982. I sa tratta scu igl autour confirme-scha da *istorgettass viveidas* tgi sa baseschan sen schabetgs reals sez vivias ainten igl gliunschaint. Divers viadis pi lungs ainten teras lontanassas on do agl autour enorms impuls parchegl è el s'occupo da chels. En sulet rachint «*Igl palpieri tgi discorra*» sa spleia an tera rumantscha: gl'è ena reminiscenza digl mattatsch, l'istorgia bagn gartageda d'en sfrusch ainten

igl qual igl mattatsch è involvo sainza saveir. «*Semis enivronts*» magnan igl lectour a Turitg giugl Bassvei (Niederdorf) noua Bettina, ena matta dalle muntognas, malsanga da malancunea, fò la cunaschentscha cun ena studentessa tgi so far navot ple cun las ideas antiquadas e meffantadas digls genitours. Tottas dus èn persvadeidas angal igls hallucinoghens (hasch e heroin) èn igl sulet med per sliier igls problems tgi las turmaintan. Renata davainta l'unfrenda d'ena sprezza da heroin, Bettina tg'ins veva catto sot las arcadas dalla Limmat sainza schentscha, pò igl capomedic d'ena clinica spindrar. Las paginas noua Cadotsch descreiva l'antupada da 80-90 giovens tranter 14-20 onns, sa catts ainten en schler per consumar an cuminanza la droga, igls semis enivronts da Bettina scu da Renata e la desaparaziun da Bettina demossan intuiziun ed en sorprendent realissem.

Ainten en stadi da bagnstar general scu an Svizra èn las cuntradas digl grond mond accessiblas quasi a mintgingn. Igl noss autour ò parcurria la *Russia*, *Creta* e *Gran Canaria* e descretg chels paeis ainten las sias skizzas da viadi. Nous cattagn cò ena rotscha *antupadas* tgi porschan ovras da cultorela a lectours giovens scu a chels segls onns. Cadotsch è scu feagl dallas muntognas carmalo dalla *Sibiria* settentriunala, digls vast gòts d'en'immensa planeira cuverta igl ple digl onn sot en vel da neiv ed anfignen curt populada da catscheders, pastgeders e nomads. Igl muntagnard scovra ena pitschna vischanchetta navantada ed igl ulteriour digl taimp è igl tarragn pale u segl manc fitg bletsch: tgoras e nursas, ensatge vatgas e gaglignas nutreschan chella gliout, uscheia simpla e curtaschevla, cun en profund sentimaint religious. Pi tard magna Cadotsch igl lectour ainten l'Asia centrala, ad Usbekistan, a Taschkent. Nous stuagn cò precisar. I sa tratta betg d'en diari mabagn d'en andomber da scenas, skizzas tgi sa laschan er cò paragonar a curtas scenas d'en film, a fotografias a tgametg scu vagn gio scuntro pi bod. Cadotsch è en *observatour* attent ed interpret dalla *fatscha umana*, tratg characteristic ainten sias novellas digl onns 1960-1970. Cun tge anschign e quanta precisiung descreiva Cadotsch ainten en *Pugn plagn plievgia* «la matta an elegant costum cotschen segl eroport da *Iraklion*: Ella surei dantant tg'igls sies lungs tga-vels bregns carsignan las sias spatlas. Prubabel ò ella îgls bregns chegl saia betg per franc, partge la porta spievvels da suglegl.» Surpreisa: dantant tgi gl'autour smatga noador cun fadeia en saleid grec (*Calimera - bun de*) par far plascheir alla giovna tgi raschung a en partetg franzos, sa reveleschigl tgi chella matta è oriunda da Suagnign.

En oter exaimpel da chellas fatschas tgi èn per Cadotsch *angivigns* cattaïnsa a Kiew noua en giovna *Narimasch* magna igl turists davant en monumaint erigia pigls eroxs dalla sagonda ghera mundiala. Gl'è en monumaint scu ins pò veir tals an tants martgeas russ.

«Ma *Narimasch* è unica. Igl pi remarcabel èn igls îgls stgeirs e gli-schaints. Gl'è bels îgls sverschs, îgls tatgeas scu da mandlas frestgas sot las survantscheglias tarschinadas ed ainten chels îgls targlischa e reflectescha l'immensità dalla *Taiga* e la dascusezza dalla steppa. Ella ans surpeglia cugl sies scharm exotic: tgavels neirs circundeschan igl sies tgea asiatic e carsegnan igl culez sgialv e delicat.»

Ed ossa anc dus plets tgi concernesch *lungatg, stil e furma*.

Scu pi bod uscheia er ainten Fultscheidas e raschladas tgapescha Cadotsch da sclareir la visiung d'en ambiaint stgaffond plets novs scu segl eroport la *turnera* ed *eroclimatiso* u ainten igl rachint '*Igls semis environs*' la texicomana naufragada ed igl Bassvei. En'atgnadad propi tipica per Cadotsch è la sia preferentscha per confronts e cumparaziuns. Cò croda se scu er tar rachints tgi sa spleian an teras lontanias Cadotsch stat fidevel agls maletgs inspiros dalla veta purila e dalla tera muntagnarda.

Ainten Grecia «tatga la vistgadeira ve dad el scu schi el fiss sto quindesch deis a lomger ainten en zop» e curt sessour puspe en confront cun la veta muntagnarda: «Finalmaintg ò mia donna catto la valeisch sen la turnera e la porta nò tar me, cun en'expressiung da satisfacziun, scu schi fiss la sia amprega salvaschigna.» Igl autour sez «siva ad *Iraklion* scu igl paster da Tscharnoz.»

En'otra noda digl stil da Cadotsch è igl *refrain* ainten la prosa. Igl autour insista segl muteiv central e repeta tscherts plets, tscherts maletgs u curtas construcziuns per dar agl rachint ena taimpra specifica p. ex. la gliout è fitg ospitala / las magnolias flureschan / *Narimasch* è unica.

Ena davosa remarca sur la *preschantaziun optica* digl text stampo. All'antschatta pò igl lectour star en po stupia e parfign desoriento londergiu cartond: Cò ò luvro en tipograf betg capavel tgi lascha alla fegn d'ena lengia spazis gronds u pitschens sainza muteiv. Ma Cadotsch explitgescha sez la raschung. Tras chellas pausas visiblas pigl îgl digl lectour tschertga el d'exprimer igl ritmus digl rachintader tgi fò ena pausa da taimp an taimp. Agl lectour tgi peglia la bregia da liger tscherts tocs

dad ot croda se ainten la prosa en ritmus fitg remarcabel tgi fò pansar alla structura da vers libers.

La skizza *Kiew Narimasch*) è en exaimpel propi gartagea cun en ritmus melodious, ena pagina poetica.

Gleich avonda

III

Gl'onn passo è sortia dalla Stampa Romontscha da Mustér en pitschen ma prezious volum da poesias. Ple tgi diesch onns eran sparias siva dalla publicaziun digl volum '*Sbrenslas*' (1971) ed uscheia dastgeva ins esser marvaglious tant daple tgi angal en pitschen andomber veva gio catto la veia tigl lectour tras Las Annalas, Igl Noss Sulom e las Novas Litteraras. Cadotsch ò cò rimno las speias madeiras digl sies êr. Tgasper Spinaz, en gioven pittour oriund er el da Suagnign, ò stgaffia per igl codeschign en dessegn fitg instructeiv, el renda concrets dus peds clav digl autour: la glimiera (gleich da seiv) e l'oura da suglegl, dus objects scu fatgs per lascher reveiver ainten la fantascheia

ragords
giuvononts
d'en'eda.

Igl poet dat en tgit anavos: simbol è bagn la glimiera strousch cunashainta ple, mianc agls lectours segls onns. Ed igl pled clav lotiers è igl antop cugl passo: L'oura da pare igl fò andamaint igls pardavants, lour pass, lour vouch.

En muteiv, en tema tgi para captivar veaple igl noss autour èn igls antops cugl ester. Gio ainten *Fultscheidas e Raschladas* vagn nous santia scu Cadotsch è er el tutgia dalla viglia malsogna digls Grischuns da tot taimp dad eir agl ester. Cun spiert alert, cun plema gizzada e fantascheia stimulada dad impressiungs mai imaginadas percorra Cadotsch igl noss planet d'en cantung an l'oter. Cattagn cò divers fastezs da chels viadis digl davos decenni. Tge grondious maletg porscha gl'autour dallas funtangas saglientas digl renumo curtgign Petrodvorjez a Leningrad

Las funtaneiras
s-chittan l'ava d'argent
an lungs feils
ainten l'aria frestga
digl de.

Ed an Provenza scontra igl lectour igl Mistral tgi
rompa e sfratga
tot chegl tgi s'oppona
agl sforz digl sies flo.

E pi tard a Marsiglia savoir'el
En'odour da peschs,
da calimars
e da contgas.

Cadotsch è betg egn da chels utschels tgi giran igl mond alla sperta,
ma el perscrutescha a fons l'istorgia da pacis e martgeas ed evochescha an
curts poems ragords impressiunonts puspe antops cugl passo. Uscheia
sain'tins a Vaniescha

se digl fons
igl suspeir
da parschuniers
e la ragogna
d'en doga tamanto.

A Kiew sa mesdan igls pass digl poet cugls corals da montgs tre-
passos.

Sen mintga pagina derasan novs maletgs visiungs genuignas da ter-
ras lontan. Ena veira surprisa: Cadotsch cumprova scu igl rumantsch
(igl sies rumantsch) è capavel da dar veta e furma er ad en ambiaint totta-
veia ester, lontan, inusito. En tema da betg surveir tar Cadotsch è la *na-
teira*. An chel connex ans para scu sch'ins pudess paragonar igl screiver
da Cadotsch cugl art digls Japanes da far matgs: per els desda la frastga
tg'ins rompa giu dalla planta nova veta e revelescha la bellezza da tot es-
ser natiral e sia svanevladad e davainta uscheia en spievel digl mond. La
nateira tgi nous cattagn quasi morta e sainza orma survigna tar Cadotsch
en aspect uman: igls radis digl suglegl bitschan igl veder dalla fanestra, la
fardaglia cun greflas da belva niainta mintga suspeir e la tschitga fetga las
rieischs scu greflas ainten la tera. E las lavegnas sa stomplan, fon tgeva,
cun loma curveia surteira navaglia la pizza, igl vent carsigna, ò pers igl
flo, la dascha sbassa, igl tschiel tgitta.

En otra funtanga d'inspiraziun per Cadotsch è *Giovanni Segantini*. El è fascino dall'ovra digl grond pittour surmiran. Ins sa parcorscha pass per pass dalla parantella da pansiert e sentimaint tranter igl mester digl pennelign e chel dalla plema. Nous numnagn cò *Ave Maria segl Lai L'arada*, strofa classica, ritmus parfetg e remas sobras distinguan las tschintg poesias cugl tetel '*Maletgs da Segantini*'. An chel connex ègl tuttegna inditgia da scuntardeir all'opiniung da Benni Vigne (vd. *Litteratura Lirica* 7/1, pag. 117). Tenor Vigne para la furma tradiziunala cun sia rema e sies ritmus steric da bloccar igl autour (Cadotsch) an confront dalla poesia libra cun ritmus natural. Gl'è bagn cler tgi la generaziun giovna painsa e giuditgescha savens differentamaintg da chels tgi èn liias ve dalla tradiziun. Chegl schea mattagn en tant ainten igl schinumno conflict dallas generaziuns. Sen nossa expressiva dumonda ò igl autour s'externo an moda e maniera clera: «Gl'è veir: ia lavour cun tottas dus variantas. Ma chegl è franc tgapibel, partge ia sung naschia anc ainten la tradiziun, noua tgi ia va catschea fonsas rieischs. Ma ia veiv er ainten igl taimp modern cun tot las sias innovaziuns e las differenzas da partratg e d'opiniung e da meira. Ma ia ma saint betg blocco dalla furma tradiziunala. Ella è gio stada alla tigna digl mies svilup litterar ed am è parchegl en unfant tger. Ia turn adegna puspe tar chellas furmas tg'on marco la mia giuventèna – scu egn tgi turna adegna puspe tar sia amprema amour. Ia screiv anc adegna gugent chella poesia tradiziunala – parchegl tg'ella am fò plascheir e betg per oppurtunitad.»

Igl lectour modern tschertga ainten en volum digl 1984 egn u l'oter *tung e sung critic*. Chels na mantgan betg tar Cadotsch, ma èn fitg rars. Tranter 61 poesias cuntignan angal treis poesias accents critics. 'Ia sung en unfant' p.ex. è en bratg plagn forza e vigour d'en unfant

tg'è carschia
dasperas beton e fulegn
I' sung en unfant andiria
da freid e da seid e da fom.

Ma er chel poem fetta sen en tung plagn speranza.

Cun tot igls unfants va santia
la brama d'en mond an glischour.

En tratg tot persunal da Cadotsch è la *furma dialogisada*. Bleras poesias cuntignan en Te e paran dad esser ena speztga da dialog tranter igl poet, la nateira, las flours, las plantas u ena persunga betg visibla u angal suggestiunada. Uscheia

Te fetgas las rieischs (la Tschitga)
Te scheias a tera (igl pign sdarano)
Te veist las greflas
digls sies mangs (ena matta).

Tschertas poesias da Cadotsch dattan se angivigns. Prof. Bezzola dovra per talas igl term 'poesia secreta'. Per Benni Vigne, ainten la recensung numnada cò soura, èn tschertas poesias stagn *enigmaticas*. Igl autour sez less proponer igl term *ieroglifas*. Ins stoptga ampruar da decifrar chels segns. Chegl seia fitg impurtant. «Alloura è la poeisa fitg bagn tgapibla. Er sch'ins canoscha betg gist igl fatg concret u igl nom dalla persunga. Ia crei tg'ins stoptga liger la mia poesia er cugl cor, betg angal cugl intelletg.»

En autour, cun fonsas rieischs aint igl passo, avert pigl taimp preschaint dastgains 'er pigl aton sperar madeiras speias digl sies êr.

Gion Peder Thöni

Fultscheidas e Raschladas

Scu vagn gio fatg attent sen pagina 220 è igl volum edia dalla Union Rumantscha da Surmeir en'ovra concepeida comunablamaintg da dus scribents e nous lagn cò perscrutar la part da attribueir a Gion Peder Thöni.

Dalla sia plema, sch'ins dastga oz anc duvrrar chest'expressiung, da-reivan 17 skizzas u istorgettas. En'amprema survista comprova tgi 9 sa spleian an tera rumantscha, 6 giu la Bassa e 2 agl ester.

Igl tetel dall'antologia è fitg instructiv. *Raschladas* è per Thöni en pled clav: Ainten la novella *Mister Yperit* precisescha Gion Peder Thöni cler sia moda e maniera da lavour. Rivo ainten ena pitschna vischnanchetta segl cunfegn dalla regiung da *Wales* vers la costera occidentala dall'Engheltera turna el l'amprema seira ainten la sia tgombretta «*raschlond* ansemen or dalla memorgia igls evenimaints digl viadi passanto». Ed en pêr emdas pi tard *rameglia* el lezza notg igl *evenimaints santias*.

Fultscheidas è en oter pled clav uscheia significativ: el resplescha la veta purila da pi bod e derva la porta vers en mond strousch ple cun-schaint alla nossa giuventetna. Tar en pêr classas secundaras da Suagnign e Casti vagn nous lia far en'amprova lotiers e tscharnia scu exaimpels ena

rotscha plets tgi cumparan sen las paginas digl volum an quistiung: barlot, cumar, cumpar, farschegl, fultscheida, lascher, raschlada, seia, cuntgidela, starneglia. Dantant tgi cuntgidela, farschegl, lascher e raschlada èn anc ple u manc tgapibels, dantant tgi en part digl scolars son anc liier fultscheidas cugl pled fotsch sainza precisar cler la muntada, èn igls oters plets sparias or dalla memorgia digls noss giovens.

Tredobla è la tematica or dalla quala Thöni retgava igl sies rachints u istorgettas.

La part tg'ins dastga numnar *tradiziunala* cumpeglia reminiscenzas d'unfant, da mattatsch e da gioven, an sia vischnanca nateiva (Stierva) u gio bod an Svizra franzosa. «Antops» screiv'el, «on adegna gizzo spiert e cor per tottas tgossas tgi la veta preschainta an pluma.»

En sagond andomber èn rachints *stravagants* ed *incredibels*, tgossas tranter tschiel e tera per las qualas igl noss pitschen visimaint na catta nign'explicaziun!

Ena terza grupp da rachints pi lungs *Tgit vers la Sabara* e *Mister Yperit*. Ans para tgi Thöni vegia scu Cadotsch fatg en nov pass. Inspiro da lis d'acziun or ainten igl grond mond (Africa, Enghelera, Frantscha), digl tema dalla ampresa e sagonda ghera mundiala sa spleian davant igl îgl digl lectour fascino evenimaints epics, risdos cun forza drammatica. Cò sa verifitgescha puspe la preferentscha da Thöni per igl rachint direct. El dat a chellas novellas en rom, en quader u parfign dus, esters ed exotics, ma descretgs cun precisiung e lascha relatar ena sagonda persunga igls fatgs autentics. Igl rachintader nomer egn (Thöni) na mantgainta betg da suandar e nudar scu fegn ed attent observatour la reacziun, la mimica, igl tung dalla vusch, gests e spargaimaints tgi accumpognan igl far e ruschanar digl interlocutour. Dagn ossa en tgit sen l'egn u l'oter rachint dallas treis gruppas.

1. Igl rachints dall'unfanza e giuventetna d'ena taimpra, tot persunala e cungias cun sang humor, ans fon reveiver igl taimp da vigl uscheia gliunsch davent digl de dad oz e laschan nescher tar la generaziun segl onns ena tscherta ancraschadetna. Furbareias, filistoccas, opras da totta schort imaginadas da mattaschtamainta delecteschan franc er igl lectour modern. I savoirs liaint da fagn grass, d'erva bisetga ed ins respeira la fladda digl gôt ligiond *Ia a perder*, u l'aria da colm ainten *Ena boglia reis*. Usits profans e sacrals ambelleschan la veta simpla e modesta da chels onns e decennis noua na rigivia betg igl bagnstar dad ozande.

En pèr ranviamaints:

La dumengia durant igl priedi gl'era en de da treid'ora ò ena bel'ala suglegl tgitto tras igls veders digl sanctuari noadaint e rott tottanegna chel mez-stgeir e sclaria dall'amprema ala suglegl la fatscha da sia mamma (*L'ala suglegl*). La fantascheia digl autour ò suando immediat igl radi misterious, anstagl da tadlar duevlamaintg igls plèds e partratgs digl predicatour sen la scantschela.

Ena scena commuentonta relatescha gl'autour ainten ena skizza cugl tetel *Postludi*. Igl scolast Gironas vign sforzo siva d'aveir dirigia 50 onns igl chor baselgia e suno igls orgels da sa rattrer, ma dumonda la favour da pudeir star an funcziun per Tschuntgesmas e concluder uscheia sen moda festiva igl sarvetsch presto a Dia ed alla Baselgia. Alla fegn dalla messa, tar igl *Ite missa est*, croda Gironas giu mez per flevlezza digl cor e mora pacs deis pi tard cugls plèds: «Ia stò anc sunar igl *Postludi*.»

Ainten chesta curta skizza bagn gartageda croda se scu Thöni fò re-veiver impressiungs musicalas damais auditivas tras confronts visuals e maletgs pac usitos ma dètg originals. Cò per illustrar en pèr exaimpels. Igl cantadours versos digl chor baselgia largevan bi no las sias *scusaladas* da melodias an franchezza d'artists. Tar la gronda festa da Pasca – gl'era ena messa nova – veva Gironas tgetganegna betg ple savia noua el seia. Gl'è do ena gronda confusiung: cant e sunem on sa scarplino an *tocs* e *barletgas* da dissonanzas veiramaintg infernalas. Tar en oter sbagl digl vigl dirigent ed organist on «varsaquants *cots* tranter igl scot cantadours *sghinlo* ad ot la *cresta*». Ed en'otr'eda ègl reuschia agls valents cantadours da sa *nudar* malamaintg sur varsaquants lengias privlousas or.

Chest *Viadi da nozzas* è en stupent exaimpel per mussar igl svilup digls usits, igl passagi dad egn a l'oter taimp. Gianas veva anc santia a ruschanar da chel taimp vigl noua allas 5 dalla dumang gl'era fixo la messa da nozzas. Spous e spousa sa randevan sessour a tgesa e la spousa facheva lò l'amprema pulenta. Ma Gianas, pour cun corp ed olma, veva gia igl cletg da carmalar la matta d'en professor oriund digl li cun en bel fons an vischnanca e decidia da far en viadi da nozzas an carotscha segl colm da Flex ed anvidar aint la raspada la seira tar en past an gamba. E la seira turna el a tga (a Stierva) cun ena muia da premi, cumprada a Salouf, ma sainza spousa ni carotscha. Gist tar chel rachint pò ins constatar scu Thöni mesda *tratgs veirs* cun elements dalla *fantascheia*.

La vart sumbrivainta dalla veta ed en maletg realistic dalla crisa mundiala digls onns 30 tradeschan las scenas, viveidas digl autour an Svizra franzosa. I fiss cò da numnar *Castei per la manzigna* e la scena franc veira *Bureau de placement*. Ma er se tar nous ins resentiva chels onns la depressiung economica. Angal veva igl mattatschet da quindisch-sedesch onns, preschaint an uigl dantant tgi igl bab ed en marcadant ruschanavan dalla 'liebe Krisa' tot oter an testa tgi la depressiung economica da lez taimp.

2. *Tranter tschiel e tera*

Sot chel tetel unescha igl noss autour rachints *surnaturals* tgi ans fon pansar a fatgs *parapsicologics* cunaschaints er tar nous da pi bod. Ma anfignen igl de dad oz existan tscherts cass consideros da bliers scu veirs noua las ormas digls trepassos sa fon valeir sen ena moda u maniera u l'otra (igl ple da notg). *Diesch passo las diesch* ò tots igls aspects d'en cass betg invanto er schi «igl noss pitschen visimaint na catta nigna declaraziun.» En pover muribund sa ragorda d'ena manzigna tgi el ò detg a sies taimp la quala ò caschuno ena discrepanza tranter dus famiglias parantadas. La donna digl muribund dess telefonar alla chinada per confessar ad ella igl sies malfatg. La donna digl trepasso ò tralachea d'exequair igl messadi e mintga seira allas diesch passo las diesch scaligna igl telefon, propi la minuta exacta dalla mort digl consort. Siva veir fatg pasch cun la sora ò la misteriosa scalinada cedia.

Igl Telefon cun Nussigner è d'en character en po divers. En battung era sulet a tga: bab e mamma eran la notg alla lavour: *ella* sarviva, *el* fascheva igl musicist. E la tatta tgi saveva rachintar schi belas istorgias veva detg tgi sch'ins seia en'eda forsa sulet u troula ins vegia angal da baitar cun Nussigner. Lez seia adegna cò e santa. Ed a chel battung erigl reuschia da cumponer igl nomer da telefon digl autour. Ena lunga batterlada suonda, igl noss autour tschertga adumbatten da persvader igl mattatschet, el na seia franc betg Nussigner. Cun ena vercla teira Thöni igl discurs alla fegn, metta se igl corn e resta perplex, persvadia d'en cass noua *cala totta sabientscha*.

3. *Sur stretgs cunfegns veador*

Novellas cuagl *tema dalla ghera* èn sainza dubi ena novitad per nous rumantschs gio tgi ellas anritgeschan la tematica digl noss intsches.

Tgit vers la Sahara

Ena cruschada tras la *Tunesia* anfignen tigl cunfegn dalla Libia agl extrem sid magna igl autour cun la sia famiglia segl our digl desert. Cò veivan cun lour muntaneras da nursas e tgoras tgi cattan lò enqual fastedi da roir *nomads* ainten abitaziuns suteranas, ainten tangas tgi tutgessan tenor igl autour d'esser numnadas tranter las set miraclas digl mond, uscheia geniala lour construcziun. En vigl arab sa protegia cugl sies slupet, moda cargiadavant, cunter chella schaniera da turists tgi less metter aint igl nas ainten la veta digls troglodits (abitants da tangas). Ma vasond la mattatscha digl autour, sbassa el la fisa, vo plang an schanuglias, standond an madem taimp la bratscha vers la matta; la fatscha turmantada d'en'immensa dolour interna zopp'el cun las dus palmas mang. «Te puppa digls mies îgls, Te tschot dalla mia muntanera, Te steila digl desert.» Cun chels plets flurias, uscheia agens agls pievels digl orient, drizzos alla matta svizra, exprima Ahmed sia surprisa. Scu ins vign sessour curt siva ò la matta dasdo tar Ahmed scu en tgametg ena regurdientscha dalla atgna feglia Ismajia. La gruppa franzosa ed igls quatter Svizzers gioldan sessour la hospitaliad moslema e saintan commuantos igl rachint dramatic dalla scuntrada tranter schuldada tudestga ed igls Angles, capitada gl'anviern 1942. Igl tudestgs vevan erigia en post da comando propi ainten la tanga d'Ahmed e sfurzo la feglia digl rachintader da sorteir per tschartger ava dantant d'en bumbardamaint noua Ismajia è davantada l'unfrenda d'ena bomba.

Ambiaint exotic, observaziun precisa, tensiung interna, igl passo gliunschaint schi damanevel digl preschaint tot tratgs tgi cumprovan igl dung epic digl autour.

L'otra novelletta da chel tip, *Mister Yperit*, evochescha igl plaschevel maletg d'ena vischnanchetta anglesa, en ambiaint noua rigia anc (anturn igls onns '50 digl noss tschentaner) l'atmosfera digl taimp imperial dalla regigna *Victoria* (1876-1901). Cò scuntrescha igl noss autour en vigl ufficier angles, nudo anc siva passa vantg onns dallas terriblas consequenzas dalla ghera e dall'attatga tudestga cun yperit e gas tiztginto (cumbats capitos ad Ypern *Belgia* tranter 20.10.-11.11.1917). Igl ufficier angles (*Mister Yperit*) Mr. Rudders, igl stravagant tusseider è egn digls pacs mellis infectos digl gas, mitschias cun la pel e relascheas a tga curt siva igl armistezi (1918). El sez scu stravagant tusseider dastga betg eir ple tranter la gliout. «Chegl dess schiglio en vurdem, tschignem, smarvaglem e sbaffagem.» E siva veir santia igl interess tg'igl Svizzer purtava

ad el, rasa igl vigl ufficier or igl antier tarpung digls evenimaints belics digl onn 1917. Igl Angles, scu talpas tgavadas giuadainten fossa e rosnas, veian ena neivletta blava sur igl conturn, sa ruschnar ainten igl foss e penetrar tras ischa e fessas veadainten las stanzas suteranas.

«I n'az figurez betg quant dasnia chegl era, chest inimei da fem, strousch visibel e tuttegna visibel. Bagntschert, tg'ins suarava bagnsvelt la tuffareia, e gio erigl mengia tard. Dalunga antschavevan chels a tosser e siva a turnantar se magung e biglia cun sgarschanteidas vungas.»

Er tar chest rachint da sagonda manga sa fò valeir la tecnica gio descuretga. La melodia dalla toss fetga curtas pôssas e porscha la culissa acustica digls evenimaints. Ena curta davosa remarca tgi concernescha igl stil digl toc. I na mantgan er cò betg reflexiuns e parfign curtas dumondas fatgas a sasez.

4. *En autoportret*

Pittours onn da tschantaners annò stgaffia savens autoportrets vot deir tals fatgs cugl spievel ainten mang per mussar lour sentimaints, las disposiziuns dall'olma, igl caracater specific per chel mument. Ensatge sumigliaint ans pògl constatar ligiond cun atenziun igls rachints digl volum preschanto cò soura. Gion Peder Thöni relatescha antops dad unfant, da mattatsch e da gioven. El ò ainten igl decurs digls onns adegna puspe musso sasez cun humor ed ironeia. Nous lessan cò numnar en tschert domber da tratgs fitg tipics, nudos durant la lectura.

El sez az chinta en patgap, en macarung malmadeir, en rabaiz, en cucurel, en battung da tgotschas cun tap, en trambai, en amploster sturn, en furbaz e dètg impertinent, en starnegl malziplo. E pi anavant en testung en garbiz tgi vot emitter u metter aint igl nas dapartot, an argentveiv, drai chi e lò pir tgi ena crosta tgampiirtg. Igl vaschign igl numnava da chels onns en bindung, en smaladia valanavot, en fegl pers ed en cagliung.

Giu la Bassa sa santa el ena muntanela dalla pizza. Aschuntagn anc per cumpletar chel register las professiungs tgi Thöni ò exercito ple u manc da gioven, partge er chellas laschan anavos igls sies fastezs: dus onns emprendissadi da nurser. Pi tard tgavrer segl feil digl Curver. La seira e la dumang vo el a speisa an roda, en oter onn vaschander sell'acla, scu cratsch fò el agl cuschinier sell'acla. Cun 15 onns famegl tar en pour

veagiu per la Svizra franzosa, pi tard lavunz da vaschela (angal varsa-
quantas emdas), sessour commisari tar en furner, ed alla fegn sa crei el
cun 18 onns giovenaster grischun tgi saveva betg far oter tgi tgirar e
munscher tgoras, far sdratscha e *raschlar* ma mianc gizzar atgavegl la
fotsch.